

Andedamme

Ringkjøbing amtskommune

Teknik- og miljøforvaltningen

Fredningsafdelingen

A N D E D A M M E

En undersøgelse af andedammene
i to områder
af Ringkjøbing amt

Udarbejdet af
Leif Gyrsting
Hans Jørgen Degn

Tegninger:
Jeppe Ebdrup

RINGKJØBING AMTSKOMMUNE
Teknik- og miljøforvaltningen
Fredningsafdelingen
Maj 1986

INDHOLDSFORTEGNELSE:	Side:
INDLEDNING	1
BAGGRUND OG FORMÅL	2
METODE	4
RESULTATER OG DISKUSSION	6
Dammenes placering i landskabet	6
Lokaliteternes naturforhold	9
Dammenes naturfredningsmæssige betydning	12
Dammenes vildt- og jagtmæssige betydning	14
Samlet vurdering	16
Dammenes fysiske udformning	18
Lokaliteternes udnyttelse gennem de sidste 20 år	20
De eksisterende damme i relation til natur- fredningsloven	24
DEN GODE ANDEDAM	27
SAMMENFATNING	29

INDLEDNING

Landskabet i Ringkjøbing amt ændres hele tiden. Heder og moser søges opdyrket og tilplantet. Små vandløb søges rørlagt og vandhuller fyldes op for at få en mere rationel landbrugsdrift.

Samtidig opgives nogle af de lette og våde jorder, som får lov at ligge som naturområder. Der bliver også flere af een bestemt type af de mindre vandhuller, nemlig andedammene.

Der ofres betydelige ressourcer på at anlægge disse andedamme. Det er derfor relevant at undersøge, om de fungerer efter hensigten. Har de betydet en forbedring af naturen, eller måske det modsatte? Og har de virket efter hensigten ud fra et jagtmæssigt synspunkt?

For at få disse spørgsmål belyst, for at kunne rådgive lods ejere, og for at kunne administrere naturfredningslovens bestemmelser har fredningsafdelingen undersøgt andedammene i to områder i Ringkjøbing amt.

Det vestjyske landskab er repræsenteret ved et område nord for Ringkjøbing og omfatter kyst- og fjordlandskabet omkring Stadil og Vest Stadil Fjord samt dele af Skovbjerg Bakkeø omkring Hovdal Plantage ind til hovedvej All i øst.

Som repræsentant for det midtjyske landskab er valgt Brande kommune, der er præget af hedeslette og mindre bakkeøer.

Denne rapport beskriver undersøgelsens metoder og resultater. Resultaterne og de vigtigste konklusioner fra undersøgelsen forventes også i et vist omfang af blive brugt som grundlag for mere populær information om andedamme f.eks. i form af artikler til jagtblade og lignende.

BAGGRUND OG FORMÅL

Undersøgelsen er gennemført for at vurdere andedammene i naturfredningsmæssig og jagtmæssig sammenhæng.

Baggrunden for undersøgelsen er, at der gennem de sidste årtier er sket en betydelig reduktion i antallet af "naturlige" vandhuller. Andedammene har været den eneste type vandhuller, der er steget i antal.

Mange af disse nye andedamme findes på udyrkede arealer eller i egentlige naturområder. Det betyder, at de i mange tilfælde ikke entydigt er til gavn hverken i jagtmæssig eller naturfredningsmæssig sammenhæng. Der er ofte en snæver balance mellem fordele og ulemper.

En række udyrkede arealer er omfattet af naturfredningslovens generelle beskyttelsesbestemmelser (paragrafferne 43, 43a og 43b). Der kræves tilladelse fra amtsrådet, hvis man ønsker at anlægge andedamme eller foretage andre ændringer af tilstanden i

- moser større end 0,5 ha
- heder større end 5 ha
- strandenge større end 3 ha
- søer i byer samt alle andre søer større end 500 m²
- offentlige vandløb og
- private vandløb, som af amtsrådet og miljøministeren er udpeget som omfattet af loven.

Det kræver dispensation fra fredningsnævnet, hvis andedammene placeres

- mindre end 150 m fra søer større end 3 ha eller vandløb med en regulativmæssig bredde på 2 m eller mere
- mindre end 100 m fra strandbredden og
- inden for en afstand af 100 m fra fortidsminder.

Det vides ikke, hvor mange andedamme, der er anlagt de senere år, ligesom deres placering og udformning ikke er undersøgt nærmere. Der foreligger heller ikke nogen samlede undersøgelser over, hvordan de anlagte damme fungerer i naturfredningsmæssig og jagtmæssig sammenhæng.

Fredningsafdelingen har gennemført denne undersøgelse for at skaffe mere viden om disse forhold. Dels for bedre at kunne informere og hjælpe borgere, der henvender sig til amtet angående etablering af sådanne damme, dels for at få et bedre beslutningsgrundlag, når denne type sager skal behandles efter naturfredningsloven.

METODE

På de nyeste luftfotos, som dækker hele undersøgelsesområdet (d.v.s. fra 1982 for det vestjyske og 1978 for det midtjyske område) er fundet alle små vandområder med een eller flere øer, som så ud til at være kunstigt anlagt. Disse lokaliteter er indtegnet på arbejdskort i størrelsesforhold 1:25.000.

Ved anvendelse af matrikelkort og velvillig bistand fra kommunernes ejendomsforvaltninger er navne og adresser på ejerne fundet frem, således at disse evt. kunne kontaktes ved besigtigelsen eller senere.

Omkring en fjerdedel af lodsejerne har været kontaktet i forbindelse med besigtigelserne.

Kombineret med andre tilsynsopgaver er foretaget en flyvning over området dels for at få en bedre vurdering af dammenes landskabelige betydning, dels for at kunne konstatere evt. nyanlagte damme, der også kunne indgå i undersøgelsen.

Undersøgelsen omfatter derfor stort set alle damme af den nævnte type i de 2 undersøgte områder.

Derefter er foretaget besigtigelse af de udpegede lokaliteter. Ved denne besigtigelse er sket en biologisk vurdering af dammen og dens omgivelser specielt med henblik på naturfredningsmæssige og jagtmæssige forhold. Resultaterne herfra er indført i skemaer med henblik på senere bearbejdning. Desuden er optegnet summariske oplysninger om plante- og dyrelivet, primært med henblik på en ensartet vurdering af den biologiske tilstand.

Besigtigelserne har generelt haft en noget oversigtlig karakter, og er i det vestjyske område foretaget i perioden juni-august 1985 og i Midtjylland i perioden september-oktober 1984.

Quigley

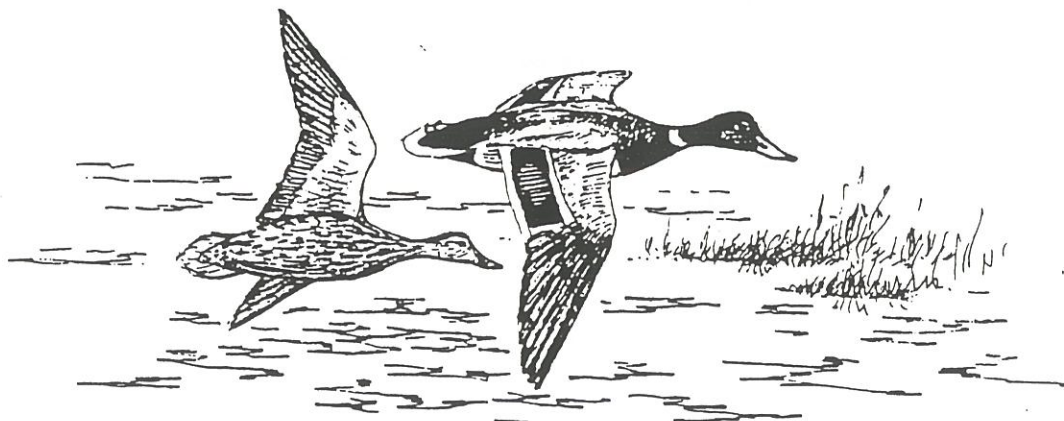
Brundell

Der er ikke udarbejdet detaljerede lister over plante- og dyrelivet. Det skyldes især, at den specielle måde, lokaliteterne er valgt ud på, bevirker, at sådanne lister ikke, eller i alt fald kun i meget begrænset omfang, ville have kunnet anvendes til undersøgelse af de enkelte planter og dyrs foretrukne levesteder. Desuden er sådanne undersøgelser meget tidskrævende og ligger på grænsen af, hvad der har været undersøgelsens formål. De er derfor undladt til fordel for at gøre de undersøgte områder større og dermed lade undersøgelsen omfatte et større antal damme.

Såvel ved overflyvningen som ved besigtigelsen er optaget farvedias fra lokaliteterne.

Dias og de øvrige oplysninger fra undersøgelsen er herefter gennemgået af vildtforvaltningskonsulenterne S. Lercke Møller og L. Ahlmann Olsen med henblik på en vurdering af dammenes vildtmæssige og jagtmæssige tilstand. Ved den vildtmæssige tilstand vurderes hvorvidt dammen fungerer som vildtplejeforanstaltning, d.v.s. ynglelokalitet for en naturlig vildtbestand af specielt gråænder, mens den jagtmæssige vurdering udelukkende tager hensyn til, om dammen har forbedret andejagten på lokaliteten.

Til sidst skal det understreges, at den måde, lokaliteterne er valgt ud på, betyder, at resultaterne fra undersøgelsen ikke umiddelbart kan generaliseres eller overføres til andre dele af landet.

RESULTATER OG DISKUSSION

Dammenes placering i landskabet

I alt er undersøgt 107 lokaliteter, og 94 (d.v.s. 88%) af disse har været den type andedamme, der skulle indgå i undersøgelsen. Det vil sige damme, som er udgravet eller på anden måde ændret - f.eks. ved anlæg af øer i eksisterende damme - med det formål at skabe eller forbedre levevilkårene for ænder. Damme med intensivt opdræt er også medtaget, da resultaterne viser, at opdrættet i mange af dem bliver opgivet i løbet af få år.

De øvrige 13 lokaliteter er råstofgrave, kreaturvandingshuller, delvis opfyldte grave o.lign., som ikke anses for at være etableret af hensyn til fuglelivet. Disse lokaliteter indgår derfor ikke i den efterfølgende bearbejdning af resultaterne.

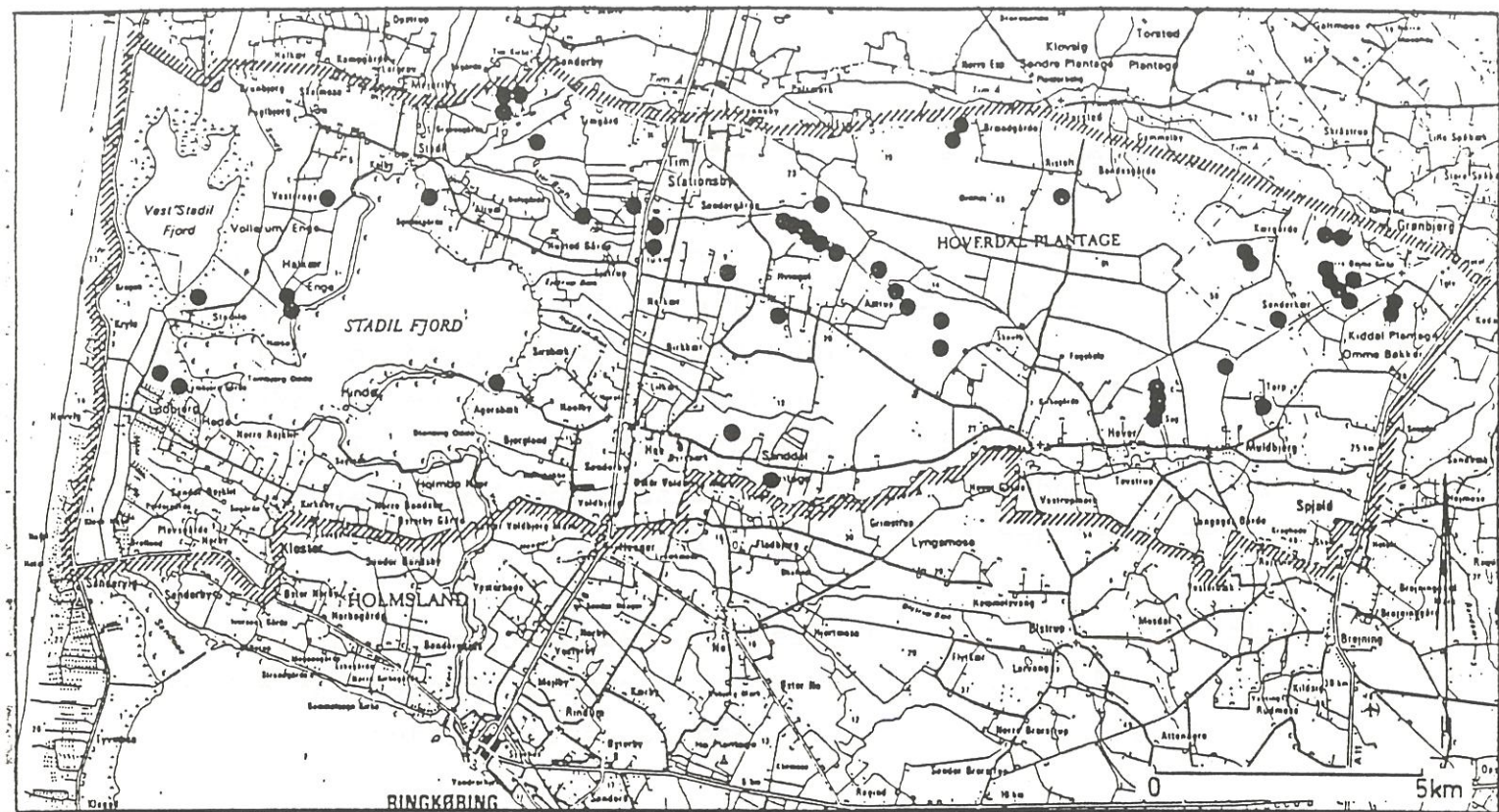
De 2 undersøgte områder og andedammenes placering fremgår af figur 1.

Det ses, at en del damme er placeret klumpvis enten i tilknytning til større (evt. opdyrkede) moseområder eller ådale. Den klumpvise fordeling kan også skyldes, at jagten over et større areal drives af jagtforening eller -konsortie og/eller, at der i en periode visse steder er "gået mode" i anlæg af andedamme. Desuden spiller grundvandsstanden, og dermed mulighederne for anlæg af damme, en væsentlig rolle.

Tabel 1. Generelle oplysninger om de undersøgte områder

Landskab	Vestjysk	Midtjysk	Ialt
Kommuner	Dele af Ringkøbing og Videbæk	Brande	
Geomorfologien	Hævet havbund og bakkeø	Hedeslette og mindre bakkeøer	
Areal	17.300 ha (19.400 m ²)*	18.600 ha	35.900 ha
Antal besøgte lokaliteter	60 stk.	47 stk.	107 stk.
Antal andedamme	53 stk.	41 stk.	94 stk.
% andedamme af besøgte lokaliteter	88%	87%	88%
Oplandsareal pr. dam	326 ha	454 ha	382 ha
Damme pr. 10 km ²	3,1 dam/10 km ²	2,2 dam/10 km ²	2,6 dam/10 km ²
Damme præget af intensivt opdræt, antal	3 stk.	7 stk.	10 stk.
%	6%	17%	11%

*tallet i parentes er inklusive Stadil og Vest Stadil Fjord.

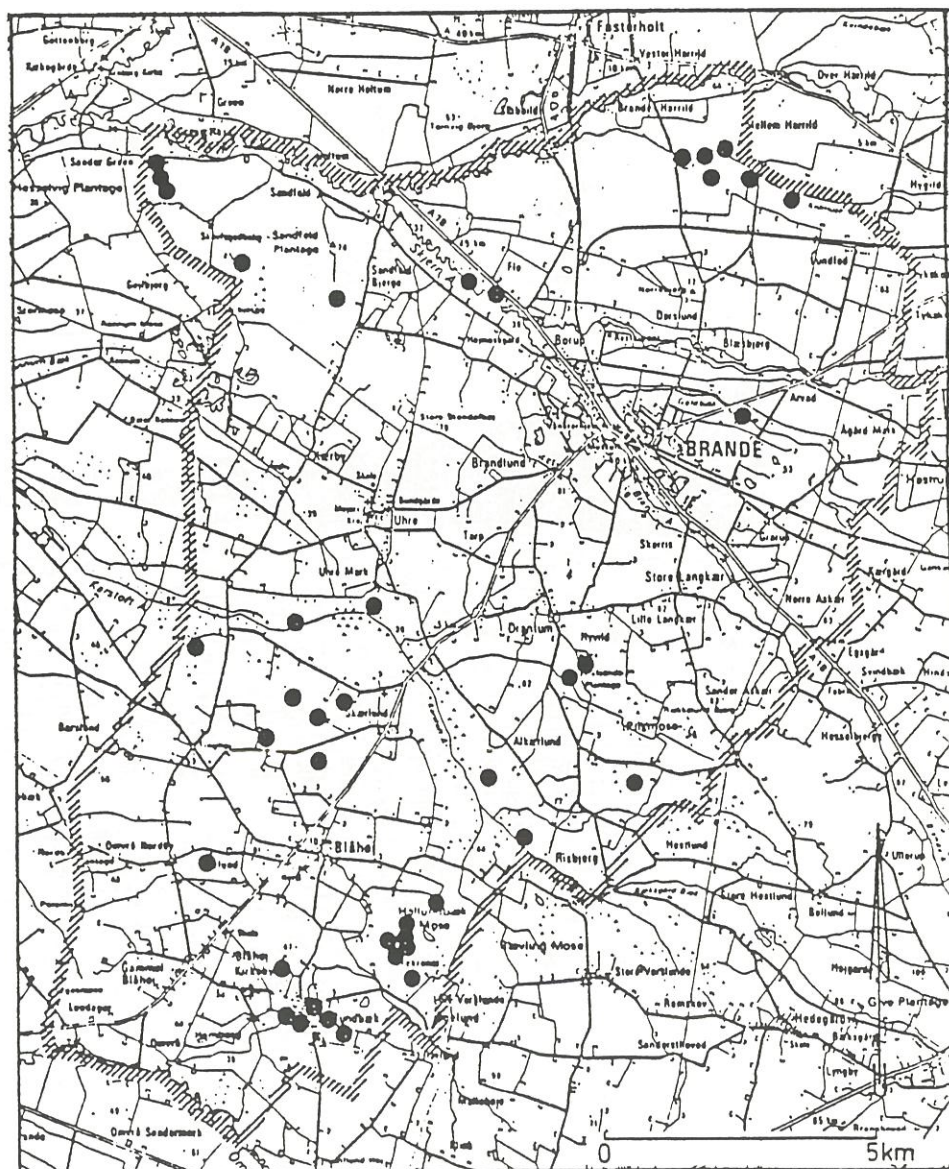

Figur 1. De to undersøgte områder.

Øverst ses kyst- og fjordlandskabet omkring Stadil og Vest Stadil Fjord samt området omkring Hoverdal Plantage ind til hovedvej A11 i øst.

Nederst ses Brande kommune.

Dammene er angivet som en sort prik på kortene.

Antallet af damme pr. arealenhed er generelt størst i det vestjyske område. For det vestjyske område viser en nærmere beregning, at der vest for hovedvej A16 (fjordlandskab med hævet havbund) findes 2,1 dam pr. 10 km².

I det midtjyske område synes der ikke at være nogen forskel på, om dammene ligger på bakkeø eller hedeslette, og det er således andre faktorer - f.eks. jagtinteresse, mulighed for anlæg af damme (rimelig høj grundvandsstand o.lign.), der er afgørende for deres placering. I det midtjyske område er mulighed og tradition for andejagten mere begrænset, hvilket giver sig udtryk i lidt færre andedamme pr. arealenhed.

Dette tyder på, at interessen for andejagt er størst i det vestjyske område, men at der omkring fjordene ikke er samme behov for anlæg af damme som lidt længere inde i landet.

Lokaliteternes naturforhold

Det fremgår af tabel 2, at ca. 60% af dammene ligger i moser, og at der ligger næsten 4 gange så mange på de næringsfattige (fattigkær) som på de næringsrige lokaliteter (rigkær).

Fredningsafdelingen har tidligere gennemført en undersøgelse af naturområderne i Brande kommune. Den viser, at der arealmæssigt er 3 til 4 gange så meget fattigkær som rigkær i Brande-området. Sammenholdt med resultaterne fra denne undersøgelse tyder dette på, at der i forhold til arealet anlægges lige mange andedamme i de to typer af moser.

Tabel 2. Omgivelsernes naturtype

Landskab		Naturtype							Foretaget plantning	
		Fattigkær	Rørsump	Rigkær	Kultureng	Hede	Strandeng	Mark og ruderat		
Vestjysk	antal %	21 stk. 39%	3 stk. 6%	6 stk. 11%	4 stk. 7%	2 stk. 4%	2 stk. 4%	12 stk. 23%	3 stk. 6%	23 stk. 43%
Midtjysk	antal %	22 stk. 54%	0 stk. 0%	5 stk. 12%	0 stk. 0%	1 stk. 2%	0 stk. 0%	*13 stk. 32%	0 stk. 0%	15 stk. 37%
Begge områder	antal %	43 stk. 46%	3 stk. 3%	11 stk. 12%	4 stk. 4%	3 stk. 3%	2 stk. 2%	25 stk. 27%	3 stk. 3%	28 stk. 40%

*heraf 3 damme beliggende på ruderat og derfor i andre tabeller betegnet som udyrket.

Det ses, at ret få damme er placeret i rørsumpe. En forklaring på dette kan være, at rørsumparealerne langs åerne generelt er meget blødbundede, og derfor ikke kan bære de maskiner, som benyttes til gravning af dammene. Mose- og engarealer med mere fast bund er oftest lidt højere liggende og derfor opdyrkede eller udviklet til andre typer mose.

I tilknytning til ca. 40% af dammene er der foretaget en eller anden form for beplantning. Dette er et forbavsende lille tal, da vildtplantninger ellers normalt indgår som en væsentlig del af vildtplejen på gode jagtlokaliteter. I forbindelse med en del lokaliteter findes imidlertid naturlig træ- og buskvegetation, ligesom der i mange tilfælde ikke er langt til nærmeste skov eller plantage. Derfor har man formodentlig ikke skønnet det nødvendigt at plante omkring dammene. I det vestjyske område ses en lidt større andel af damme med beplantning, hvilket tyder i samme retning, da landskabet her er mere åbent.

Beplantningen omkring mange ældre damme var groet meget tæt sammen og blevet meget høj som følge af manglende vedligeholdelse. En sådan tilgroning vil oftest forringe både dammenes betydning som andedamme og deres generelle naturfredningsmæssige betydning. Dels fordi tilgroningen forhindrer ændernes til- og fraflyvning fra dammene, dels fordi træer og buske bortskygger den naturlige mose- og sumpvegetation, som ofte findes langs dammenes bredder.

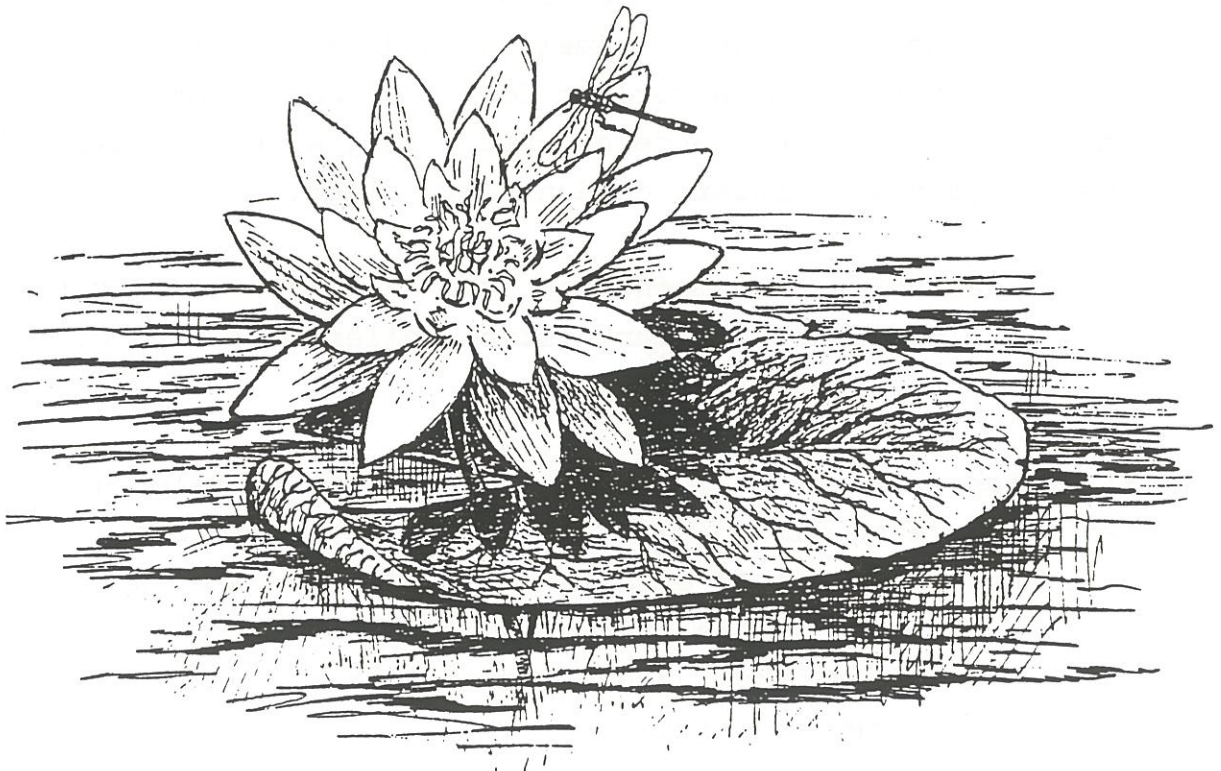
Til plantning omkring dammene er gennemgående anvendt træ- og buskarter, som er naturligt forekommende i Danmark. I enkelte tilfælde er dog set skæmmende eksempler på anvendelse af eksotiske plantearter, som får dammen og dens omgivelser til på uheldig vis at afvige markant fra omgivelserne.

Tabel 3 viser, at omkring halvdelen af dammene har god vandkvalitet med klart vand, og at knap en fjerdedel er eutrofierede (forurenede med plantenæringsstoffer) eller på anden måde forurenede. Kun 2% er kraftigt belastet af okker. En trediedel af dammene har brunligt vand som følge af tilførsel af humusholdigt mosevand. En væsentlig årsag til denne generelt gode vandkvalitet er utvivlsomt, at de fleste damme får hovedparten af deres vand fra grundvandsforekomster nær jordoverfladen og ikke fra overfladevand, som kan være belastet med næringsstoffer eller okker.

Tabel 3. Vandets udseende og næringsstofindhold vurderet ud fra vegetationen i eller umiddelbart omkring dammene.
NB. Samme dam kan indgå flere gange i tabellen, f.eks. hvis den er grøn og meget grumset.

Landskab		Vandets udseende:								Næringsindhold på grundlag af plantevækst:				
		Klart	Grønlig/ brunt	Grøn- ligt	Brun- ligt	Grumset		Okker		Uden planter	Nærings- fattig	Hænge- sæk	Nærings- rig	Eutro- fieret
						lidt	meget	lidt	meget					
Vestjysk	antal	23 stk	3 stk	4 stk	22 stk	10 stk	5 stk	1 stk	1 stk	20 stk	19 stk	3 stk	15 stk	4 stk
	%	43%	6%	8%	42%	19%	9%	2%	2%	38%	36%	6%	28%	8%
Midtjysk	antal	21 stk	3 stk	2 stk	9 stk	9 stk	3 stk	1 stk	1 stk	7 stk	17 stk	0 stk	10 stk	8 stk
	%	51%	7%	5%	22%	22%	7%	2%	2%	17%	41%	0%	24%	20%
Begge områder	antal	44 stk	6 stk	6 stk	31 stk	19 stk	8 stk	2 stk	2 stk	27 stk	36 stk	3 stk	25 stk	12 stk
	%	47%	6%	6%	33%	20%	9%	2%	2%	29%	38%	3%	16%	13%

Dammenes naturfredningsmæssige betydning

Ved den naturfredningsmæssige vurdering er foretaget et samlet skøn, hvor især indgår dammens placering i landskabet, dens udformning i forhold til omgivelserne samt dens værdi som levested for dyr og planter, der er tilknyttet vandhuller og småsøer.

Tabel 4 viser, at 27 af de undersøgte damme (29%) har været en naturfredningsmæssig fordel, hvilket vil sige, at de generelt har forbedret lokaliteten som naturområde.

Tabel 4. Naturfredningsmæssig vurdering

Landskab	Vurderet som naturfredningsmæssig		
	fordel	uden betydning	skade
Vestjysk antal	18 stk.	30 stk.	5 stk.
%	34%	57%	9%
Midtjysk antal	9 stk.	15 stk.	17 stk.
%	22%	37%	41%
I alt antal	27 stk.	45 stk.	22 stk.
%	29%	48%	23%

Denne forbedring består i de fleste tilfælde af, at dammen ved sin åbne vandflade og rimelige vandkvalitet fungerer som et godt levested for naturligt forekommende dyr og planter, uden at der tilsyneladende er sket ødelæggelse af beskyttelsesværdige naturværdier, da den blev anlagt.

Næsten halvdelen af dammene har ikke haft nogen særlig betydning for lokalitetens naturtilstand, eller også har fordele og ulemper opvejet hinanden.

Et typisk eksempel på en sådan opvejning af fordele og ulemper vil være en dam anlagt i et tidligere tørvegravningsområde, hvor dannelse af en åben vandflade kan være en stor fordel, men hvor stejle brinker og jordvolde omkring dammen bevirker, at den ikke fungerer ordentligt biologisk og iøvrigt virker skæmmende i landskabet.

Lidt under en fjerdedel af dammene (23%) har været til naturfredningsmæssig skade for lokaliteten. Disse damme er som regel karakteriseret ved, at de er lavet ved opgravning af bevaringsværdige moselokalteter eller småvandløb.

En anden mulighed er, at dammene benyttes til udsætning af mange ænder eller egentligt opdræt. I disse tilfælde bevirker fodringen og gødningen fra fuglene som regel, at vandkvaliteten i dammen bliver meget ringe på grund af næringsstofftilførslen, ligesom eventuelle afløb fra dammen kan bevirke forurening af vandløb, småsøer eller moser i nærheden.

Der er markant forskel på vurderingen af dammene fra de 2 landskabstyper. Andelen af damme, som har skadet lokaliteterne er mere end fire gange større i det midtjyske end i det vestjyske område, ligesom en relativt større del af dammene har forbedret lokaliteterne i det vestjyske.

Sidstnævnte forhold kan stort set forklares ved, at et større antal damme er anlagt på dyrkede arealer i det vestjyske område (herunder eng og strandeng) og dermed meget let kommer til at virke som en naturfredningsmæssig forbedring.

Den store andel af uheldigt placerede eller dårligt udformede damme i det midtjyske område er vanskeligere at forklare. En del af årsagen skal nok findes i den generelt dybere liggende grundvandstand, hvilket let bevirker høje og stejle brinker, når dammene skal graves.

Dammenes vildt- og jagtmæssige betydning

Dammenes vildt- og jagtmæssige betydning er vurderet af vildtforvaltningskonsulenterne S. Lercke-Møller og L. Ahlmann Olsen ud fra det indsamlede materiale og fotografier af dammene.

Ved vurderingen af en dams vildtmæssige betydning er lagt afgørende vægt på, om dammen kan forventes at være naturlig yngle- og opvækstlokalitet for ænder, og dermed tjene til ophjælpning af en naturlig vildtbestand.

Nogle damme, som er uden vildtmæssig betydning, kan imidlertid godt tjene som opholdssted for trækkende fugle eller fugle, der sættes ud. Sådanne damme vil derfor kunne have en vis jagtmæssig betydning, selvom anlæggelsen af dem ikke bidrager til en forøgelse af den naturlige vildtbestand.

De damme, der betegnes som uegnede for andefugle, er enten udtørrede, tilgroede eller alt for små, og kan ikke forventes at rumme ænder.

Damme, der benyttes til opdræt, er grundigt hegnede, har redekasser eller lignende, bærer tydeligt præg af fodring af en stor bestand af udsatte fugle, og har som regel meget eutrofieret vand (forurennet med plantenæringsstoffer).

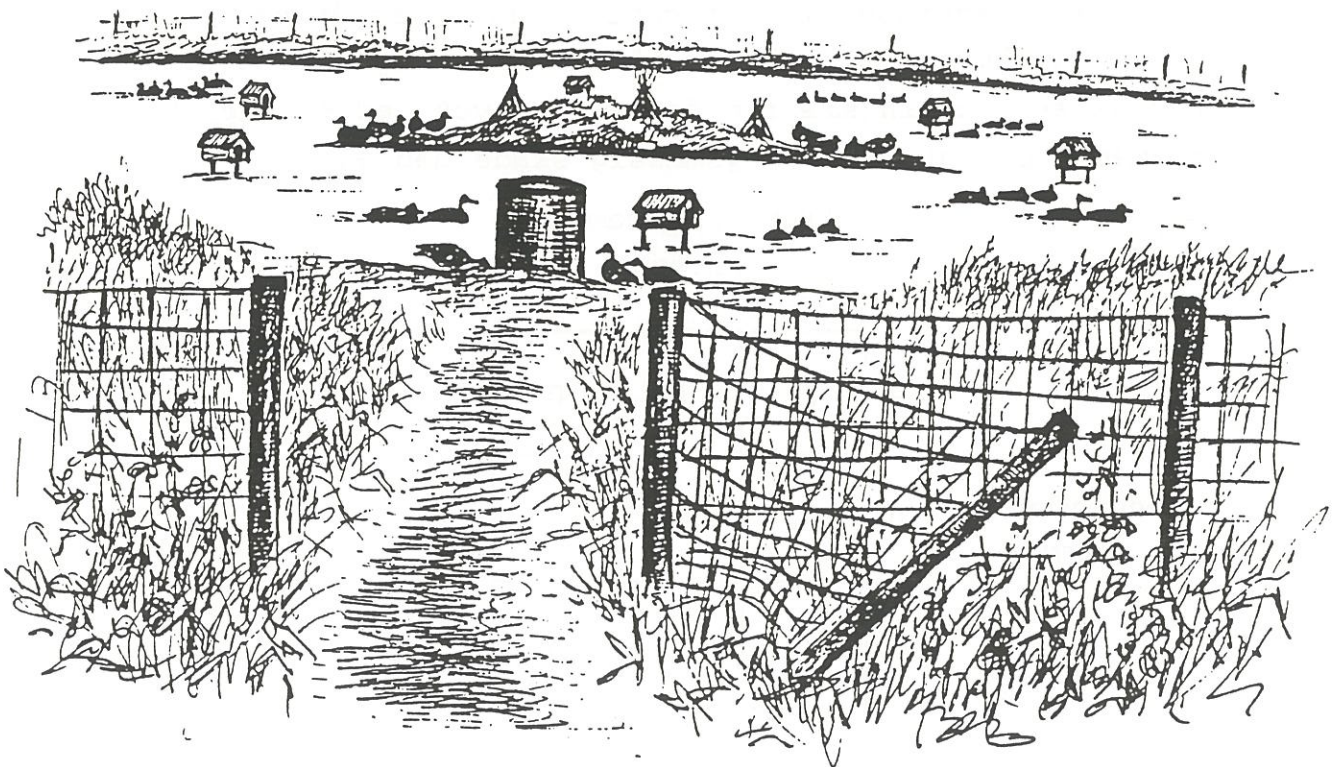
Damme, der ikke er egnede som levested for andefugle, kan i visse tilfælde have vildt- og jagtmæssig værdi som f.eks. drikkested for hjortevildt. Disse forhold er ikke inddraget i denne undersøgelse.

Tabel 5 viser, at 34% af dammene er anlagt således, at de er vel-egnede som ynglelokalitet for gråænder, 16% har virket som jagtmæssig forbedring af lokaliteten, men er generelt for små eller dårligt udformede til at kunne tjene som ynglelokalitet for ænder. På grund af vandfladens størrelse og evt. deres beliggenhed vil de imidlertid kunne tiltrække overflyvende ænder, evt. ved nedfodring, ligesom de vil kunne tjene som opholdssted for opdrættede fugle, der sættes ud. 40% af dammene er uden vildt- eller jagtmæssig betydning eller helt uegnede som levested for ænder. Det vil sige, at de ikke har nogen funktion som andedam. De resterende 11% af dammene fungerer som opdrætslokaliteter.

Tabel 5. Dammenes vildt- og jagtmæssige betydning

Landskab		Vildt- og jagt- mæssig forbedring	Jagtmæssig forbedring, men u/ vildtmæssig betydning	Uden vildt- eller jagtmæssig betydn.	Helt uegnet for ænder	Opdræt
Vestjysk	antal %	26 stk 49%	8 stk 15%	13 stk 25%	3 stk 6%	3 stk 6%
Midtjysk	antal %	6 stk 15%	7 stk 17%	16 stk 39%	5 stk 12%	7 stk 17%
Begge områder	antal %	32 stk 34%	15 stk 16%	29 stk 31%	8 stk 9%	10 stk 11%

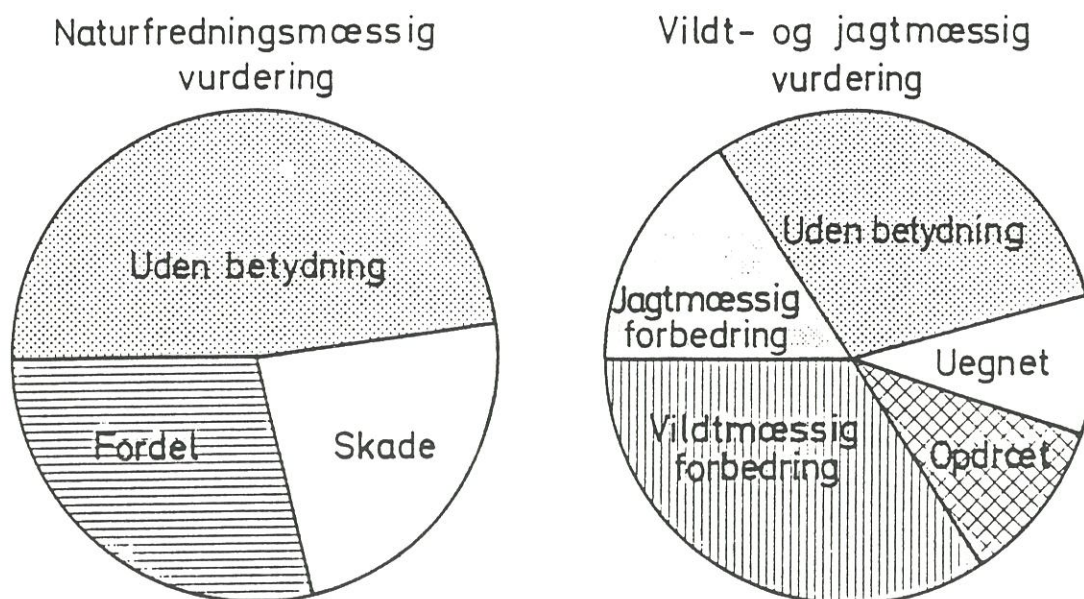
Der er meget stor forskel på de 2 områder. I det vestjyske område er der mere end 3 gange så stor en andel af dammene, der har været til vildt- og jagtmæssig forbedring end i det midtjyske. En væsentlig årsag til disse forskelle skal sandsynligvis findes i den jagtmæssige tradition i de 2 områder. Andejagten må på grund af naturforholdene have haft (og har) en ret begrænset udbredelse i det midtjyske område, mens der i det vestjyske er en meget lang tradition for denne jagtform. Denne tradition, og det deraf følgende større kendskab til ændernes krav til deres levesteder, betyder, at dammene anlægges mere hensigtsmæssigt i dette område.

Samlet vurdering

I figur 2 ses hvorledes de undersøgte damme er blevet vurderet ud fra henholdsvis fredningsnæssige samt vildt- og jagtmæssige synspunkter.

Figur 2. Vurderingen af dammene

De to figurer er uafhængige af hinanden, og viser derfor ikke om vurderingerne udfra de to forskellige synspunkter er sammenfaldende eller modstridende. I tabel 6 er foretaget en sammenstilling af de to faktorer. For at forenkle opstillingen er "vildtmæssig forbedring" og "jagtmæssig forbedring" slået sammen under betegnelsen +, kategorien "uden betydning" angives som 0, mens "uegnet" og "opdræt" har fået signaturen ÷. Tilsvarende er fredningsmæssig fordel angivet med +, uden betydning med 0 og naturfredningsmæssig skade med ÷.

Tabel 6

		Vildt- og jagtmæssig vurdering		
		+	0	÷
Fredningsmæssig vurdering	+	22	6	0
	0	22	15	11
	÷	5	10	9

Det ses, at der er meget stor sammenhæng mellem de to måder at anskue dammene på. Væsentlige afvigelser findes kun, når vildt- og jagtmæssigt gode damme anlægges i moser eller ved vandløb, som er bevaringsværdige på grund af karakteristiske eller sjældne dyr, planter eller landskabsformer.

De damme, der har skadet lokaliteten naturfredningsmæssigt, har gennemgående ingen vildt- eller jagtmæssig betydning. De fleste damme, som har været af positiv fredningsmæssig værdi, har samtidig en positiv vildtmæssig værdi. De få damme, som er en naturfredningsmæssig fordel, men uden vildt- eller jagtmæssig betydning, er mindre damme, der fungerer som velegnede levesteder for vilde dyr og planter knyttet til vådområder. Til gengæld er de for små eller for tilgroede til at tjene som levested for andefugle.

Flere af de vildt- eller jagtmæssigt gode, men naturfredningsmæssigt dårligt vurderede damme kunne uden ekstra udgifter eller besvær have været placeret eller udformet således, at de også i naturfredningsmæssig forstand havde forbedret lokaliteten.

Som konklusion på disse vurderinger af dammene kan fremhæves, at en god og hensigtsmæssigt anlagt andedam ofte også er en naturfredningsmæssig gevinst. Ud fra fredningsmæssige synspunkter er der således ikke grundlag for en generel modstand mod anlæggelse af andedamme. Men som resultaterne viser, er mange af dammene lavet for dårligt eller placeret uheldigt. Dette tyder på behov for øget vejledning og information.

Dammenes fysiske udformning

Dammenes fysiske udformning har stor betydning for deres funktion. I tabel 7 - 10 gives nogle data om de eksisterende dammes udformning. De enkelte grupper er endvidere opdelt efter den fredningsmæssige vurdering.

Tabel 7. Dammenes størrelse. Areal incl. øer

Fredningsmæssig vurdering	0- 200 m ²	200- 500 m ²	500- 1000 m ²	1000- 2000 m ²	>2000 m ²
Fordel	0%	5%	5%	9%	10%
Uden betydning	6%	12%	14%	10%	6%
Skade	2%	5%	6%	5%	4%
Ialt	9%	22%	26%	23%	20%

% af samtlige damme

Den overvejende del af de velfungerende damme har en størrelse på over 1000 m² og en vandflade i samme størrelsesorden. Vanddybden er gennemgående 30-100 cm og kun en enkelt velfungerende, meget stor dam har en gennemsnitsdybde på over 100 cm.

Tabel 8. Gennemsnitlig vanddybde

Fredningsmæssig vurdering	0- 30 cm	30- 50 cm	50- 100 cm	>100 cm	ikke undersøgt
Fordel	3%	14%	10%	1%	1%
Uden betydning	10%	16%	15%	0%	7%
Skade	5%	6%	6%	1%	3%
Ialt	18%	36%	31%	2%	11%

% af samtlige damme

Bredzonens udformning er også af væsentlig betydning (tabel 9-10). Dens højde er vurderet som et gennemsnit af forskellen mellem vandspejlshøjde og terrænhøjde ca. 1/2-2 meter fra vandkanten. De bedst vurderede damme har lave brinker, d.v.s. under 50 cm og en svag hældning på 1:3 eller mindre.

Højt vurderede damme med lodrette bredder har alle lave brinker, og tilsvarende damme med høje brinker har svag hældning.

Tabel 9. Bredzonens højde

Fredningsmæssig vurdering	0-30 cm	30-50 cm	50-100 cm	>100 cm
Fordel	18%	7%	2%	1%
Uden betydning	15%	13%	15%	5%
Skade	4%	7%	9%	3%
Ialt	37%	28%	26%	9%

Tabel 10. Bredzonens hældning

Fredningsmæssig vurdering	Vandret til 1:3	1:3-1:1½	1½ til lodret
Fordel	13%	4%	12%
Uden betydning	6%	12%	30%
Skade	6%	5%	12%
Ialt	25%	21%	54%

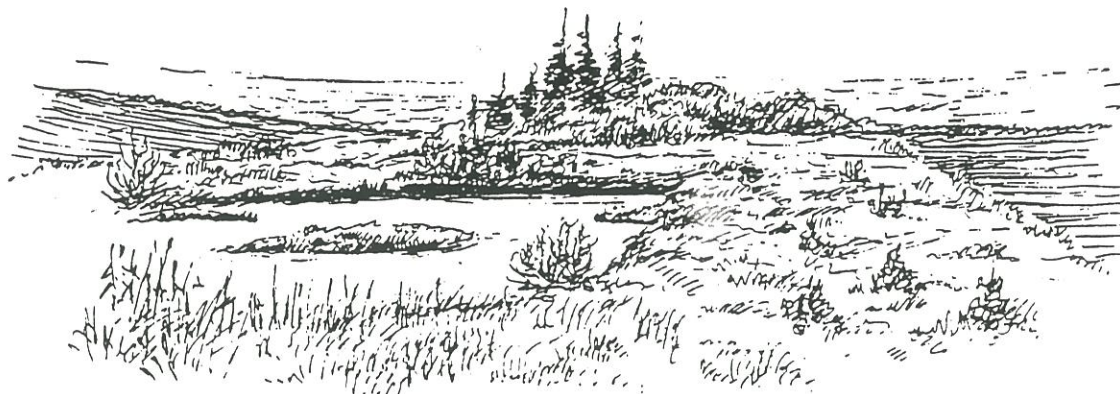
Hvis der i stedet for den fredningsmæssige vurdering tages udgangspunkt i dammenes vildt- og jagtmæssige betydning bliver de nævnte forhold endnu mere udtalte, idet andefuglene i høj grad stiller krav til vandfladens størrelse, areal af "snadrevand" (30-70 cm dybde) og lave brinker, som ællingerne kan komme op af.

Lokaliteternes udnyttelse gennem de sidste 20 år

For at se om dammene er anlagt i "gamle" naturområder eller på tidligere dyrkede arealer er arealudnyttelsen på lokaliteterne undersøgt på luftfoto fra 1960erne og 1970erne og derefter sammenholdt med den nuværende anvendelse af dammenes nærmeste omgivelser.

På luftfotografierne er det vurderet, hvorvidt omgivelserne på daværende tidspunkt var dyrkede eller udyrkede, og/eller der fandtes søer eller "sjapvand", hvor den nuværende andedam er placeret. "Sjapvand" betegner vandpytter og andre lavvandede vandsamlinger, der synes at være af mere midlertidig karakter f.eks. på marker, enge eller moser.

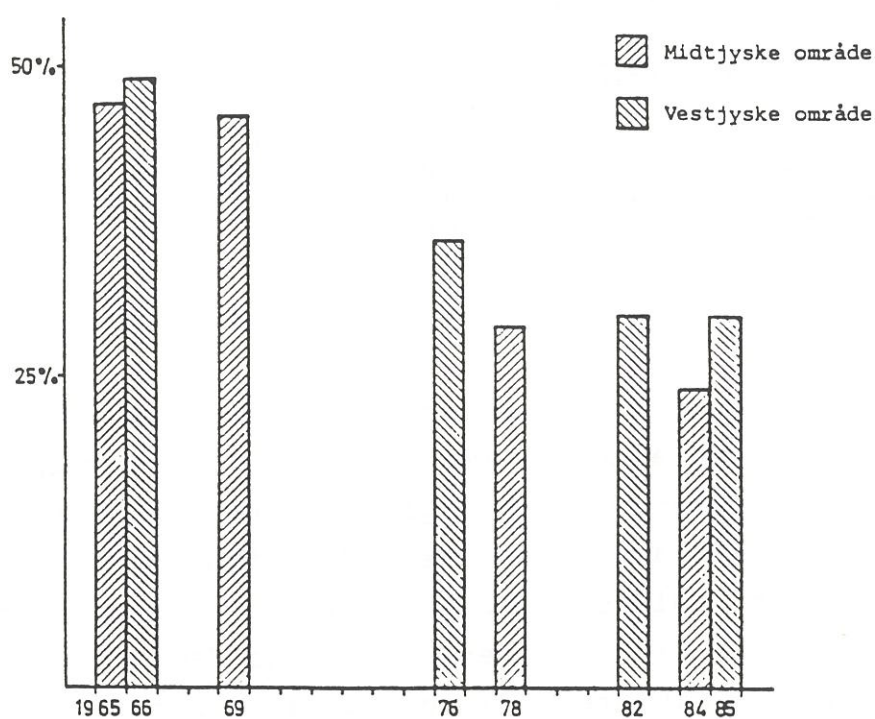
"Dyrkede arealer" er arealer, der på luftfotografierne fremtræder med en ensartet, gråtonet overflade eventuelt med spor efter maskiner. Da arealer med høslet eller andre former for maskinel høst eller jordbearbejdning eller intensiv græsning fremtræder i en sådan gengivelse på luftfoto, betegnes sådanne arealer derfor som "dyrkede". Dette gælder, uanset om udnyttelsen er så ekstensiv, at arealet i almindelighed vil blive betragtet som naturområde og evt. kan være omfattet af naturfredningsloven (f.eks. strandenge).

Plantager er generelt noteret som udyrkede arealer, mens omgivelser tæt ved beboelse (f.eks. i haver eller parkarealer) er vurderet som udyrkede, hvis haven/parken synes relativt vildtvoksende, mens de er vurderet som dyrkede, hvis den synes væsentlig kulturpræget.

Resultaterne fremgår af figur 3 og tabel 11.

Figur 3. Den procentvise andel af dyrkede lokaliteter

Det ses, at mellem 45 og 50% af dammene ligger på arealer, der var dyrkede i 1960erne. Der er en klar tendens til, at den landbrugsmæssige udnyttelse ophører på en del af arealerne, specielt fra midten af 1960erne til sidste halvdel af 70erne.

Som det fremgår af tabel 11 skifter over 30 (32%) af samtlige lokaliteter karakter fra dyrket til udyrket, men kun 7 (7%) har skiftet den modsatte vej (dammene i tabel 11's note 1 og 4 er ikke medregnet).

Tabel 11. Ændringer i arealudnyttelsen på de undersøgte lokaliteter.
I parentes er angivet antallet i % af alle damme i pågældende landskab.

Landskab	Nuværende dam findes i omgivelser, der er ændret	Fra dyrket til udyrket	Fra udyrket til dyrket
Vestjysk	i perioden 1966-76	10 (19%)	3 *1 (6%)
	1976-82	6 (11%)	3 *2 (6%)
	1982-85	1 (2%)	1 *3 (2%)
Midtjysk	i perioden 1965-69	0 (0%)	0 (0%)
	1969-78	9 (22%)	2 (5%)
	1978-84	4 (10%)	1 *4 (2%)

*1: heraf er 2 af lokaliteterne græsset strandeng.

*2: heraf er 2 lokaliteter de samme som i foregående periode er ændret fra dyrket til udyrket. Der er således tale om arealer med vedvarende græs og lang (sandsynligvis 5-7 årig) omlægningsperiode.

*3: arealet er landskabsplejet med ny tilsåning af vedvarende græs.

*4: dammen fylder hele det tidligere udyrkede areal.

Tabel 12 viser, at 21% af samtlige damme er anlagt på vandlidende, tidligere dyrkede arealer. Det vil sige, at over 1/5 af andedammene er placeret på landbrugsjord, som havde usikre dyrkningsbetingelser. En anden femtedel (22%) findes på tørbundslokaliteter, der tidligere var dyrket, og hvor man kunne have forventet fortsat dyrkning, mens kun 5% af dammene er anlagt i tilknytning til eksisterende søer på de dyrkede arealer.

På arealer, der tidligere var udyrkede, findes 11% af samtlige damme på tør bund, 15% i tilknytning til søer og 26% på lokaliteter med sjapvand eller vandhuller.

Tabel 12. Lokaliteternes tilstand før anlæggelse af andedamme

Landskab	Årstal	Andedamme ikke anlagt						
		Lokaliteten dyrket			Lokaliteten udyrket			Andedamme anlagt
		tør	tør m/ sø	vandhul/ sjapvand	tør	tør m/ sø	vandhul/ sjapvand	
Vestjysk	1966	19%	4%	26%	8%	17%	25%	2%
	1976	4%	2%	6%	6%	8%	13%	63%
	1982	0	0	2%	2%	0	4%	92%
	1985	-	-	-	-	-	-	100%
Midtjysk	1965	37%	8%	3%	10%	13%	24%	0%
	1969	27%	5%	15%	15%	12%	27%	0%
	1978	2%	2%	5%	17%	10%	7%	57%
	1984	-	-	-	-	-	-	100%

I det vestjyske område er over halvdelen af de damme, der i dag er omgivet af marker, anlagt på arealer, der var dyrkede og vandlidende (med sjapvand/vandhuller eller sø) i 1960'erne. Den tilsvarende andel i det midtjyske område er på godt 40%.

Der anlagt relativt flere damme på tørre dyrkede arealer i det midtjyske område end i det vestjyske. Også for de udyrkede arealer ses en tendens til, at der placeres flere damme på tørre lokaliteter i Midtjylland, end der gør i Vestjylland.

På de tidligere dyrkede arealer er en større andel af dammene lagt på tørbund, end tilfældet er for de udyrkede arealer. Det skyldes formodentlig, at man er mere tilbøjelig til at skulle "have noget ud af" et tidligere opdyrket areal. Dette "noget" kan i så fald være en forbedret jagt som følge af en andedam. På udyrkede arealer vil udgangspunktet omvendt primært være et ønske om forbedret jagt eller vildtpleje, hvorfor man da i højere grad vil placere dammen, hvor der i forvejen findes vandsamlinger eller småsøer.

Det fremgår af tabel 13, at anlæggelsen af andedamme generelt først begynder i slutningen af tresserne, kulminerer i slutningen af halvfjerdsene og aftager lidt i begyndelsen af firserne. Der er en tendens til, at man starter nogle år tidligere i det vestjyske område, hvor de fleste damme anlægges i perioden omkring 1976-78, mens der anlægges flest fra 1978-80 i det midtjyske område. Disse iagttagelser er bekræftet ved samtaler med lodsejere i de 2 områder.

Tabel 13. Dammenes anlægsestidspunkt

Landskab	Tidsperiode	Anlagte damme i perioden		Anlagte damme i gennemsnit pr. år		Anlagte damme i moser	
		%	antal	%	antal	%	antal
Vestjysk	før 1966	2%	1	-	-	-	-
	1966-1976	60%	32	6%	3,2	-	-
	1976-1982	30%	16	5%	2,7	19%	10
	1982-1985	7%	4	2%	1,3	6%	3
Midtjysk	før 1965	0%	0	-	-	-	-
	1965-1969	0%	0	0%	0	-	-
	1969-1978	56%	23	6%	2,6	-	-
	1978-1984	44%	18	7%	3,0	34%	14

De eksisterende damme i relation til naturfredningsloven

Når andedammene er anlagt, vil mange af dem være omfattet af naturfredningslovens generelle beskyttelsesbestemmelser - det vil sige lovens §43, §43a, §43b, §47 eller §47a, hvis de opfylder et af nedennævnte krav:

- 1) er større end 500 m²
- 2) ligger i en mose større end 0,5 ha
- 3) ligger på en hede større end 5 ha
- 4) ligger på en strandeng større end 3 ha
- 5) har forbindelse med vandløb omfattet af §43
- 6) ligger mindre end 150 m fra et vandløb, bredere end 2 m eller sø større end 3 ha
- 7) ligger mindre end 100 m fra stranden.

Ca. 85% af dammene er omfattet af naturfredningslovens sø- og mosebeskyttelse, og må derfor ikke fyldes op, udgraves eller på anden måde ændres uden godkendelse. Stort set alle damme, der er vurderet som en naturfredningsmæssig fordel, er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne.

Tabel 14. Naturfredningsmæssig beskyttelse

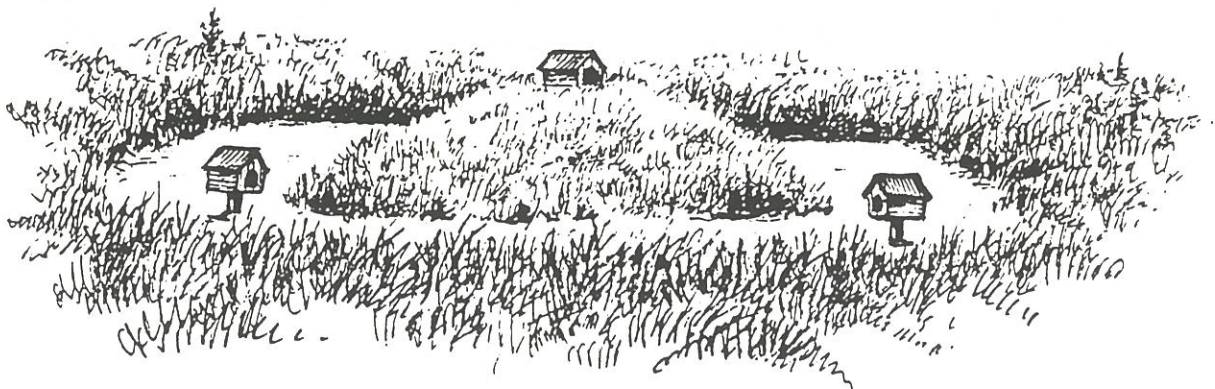
Landskab	Naturfredningsmæssig vurdering	Beskyttet af naturfredningslovens §43			Uden beskyttelse
		p.g.a. størrelse+omgiv.	kun p.g.a. størrelse	kun p.g.a. omgivelser	
Vestjysk	fordel	17%	11%	4%	2%
	u/betydn.	21%	8%	13%	15%
	skade	6%	4%	0%	0%
Midtjysk	fordel	7%	10%	5%	0%
	u/betydn.	22%	2%	2%	10%
	skade	22%	2%	12%	5%
Vestjysk antal		23 stk.	12 stk.	9 stk.	9 stk.
%		43%	23%	17%	17%
Midtjysk antal		21 stk.	6 stk.	8 stk.	6 stk.
%		51%	14%	19%	15%
Begge områder antal		44 stk.	18 stk.	17 stk.	15 stk.
%		47%	19%	18%	16%

Naturfredningslovens nugældende beskyttelsesbestemmelser for moser trådte i kraft 1. januar 1979. Ud fra det foreliggende materiale er det ikke muligt at sige hvor mange damme, der er anlagt uden fornøden tilladelse, idet der ikke foreligger dokumentation for, præcist hvornår dammene er anlagt.

De tre damme, som er anlagt i perioden 1982-85 i moser i det vestjyske område, er anlagt ulovligt, og skønsmæssigt vil ca. halvdelen af de 10 damme fra 1976-82 også være anlagt efter 1/1 1979. I det midtjyske område vil de allerfleste damme anlagt efter maj 1978 (hvor luftfotografierne er taget) også være anlagt uden nødvendig tilladelse, selvom enkelte kan være etableret inden årsskiftet '78-'79 og dermed lovligt.

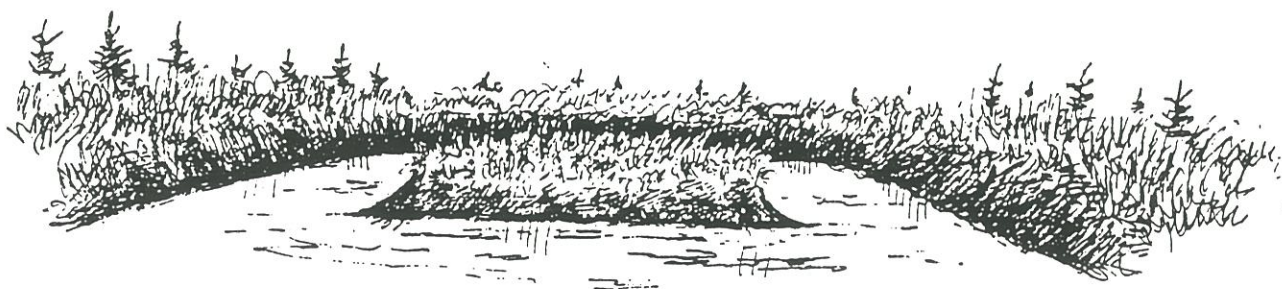
For de 2 områder tilsammen kan det således bevises, at 10% af dammene er anlagt uden den nødvendige tilladelse fra amtsrådet. Yderligere er der skønsmæssigt anslået anlagt 20-25% uden denne tilladelse. Kun i eet tilfælde er der ansøgt - og givet - tilladelse til etablering af en dam.

Såfremt der i resten af tilfældene havde været indsendt ansøgning om tilladelse til anlæg af disse damme, ville man ud fra en rent teknisk vurdering have bedømt godt halvdelen af projekterne som anbefalelsesværdige, eventuelt dog med visse ønsker/krav om placering, udformning m.v. I den anden halvdel af tilfældene ville de negative sider ved anlæggelsen af dammene ikke opveje de positive sider.

En god andedam

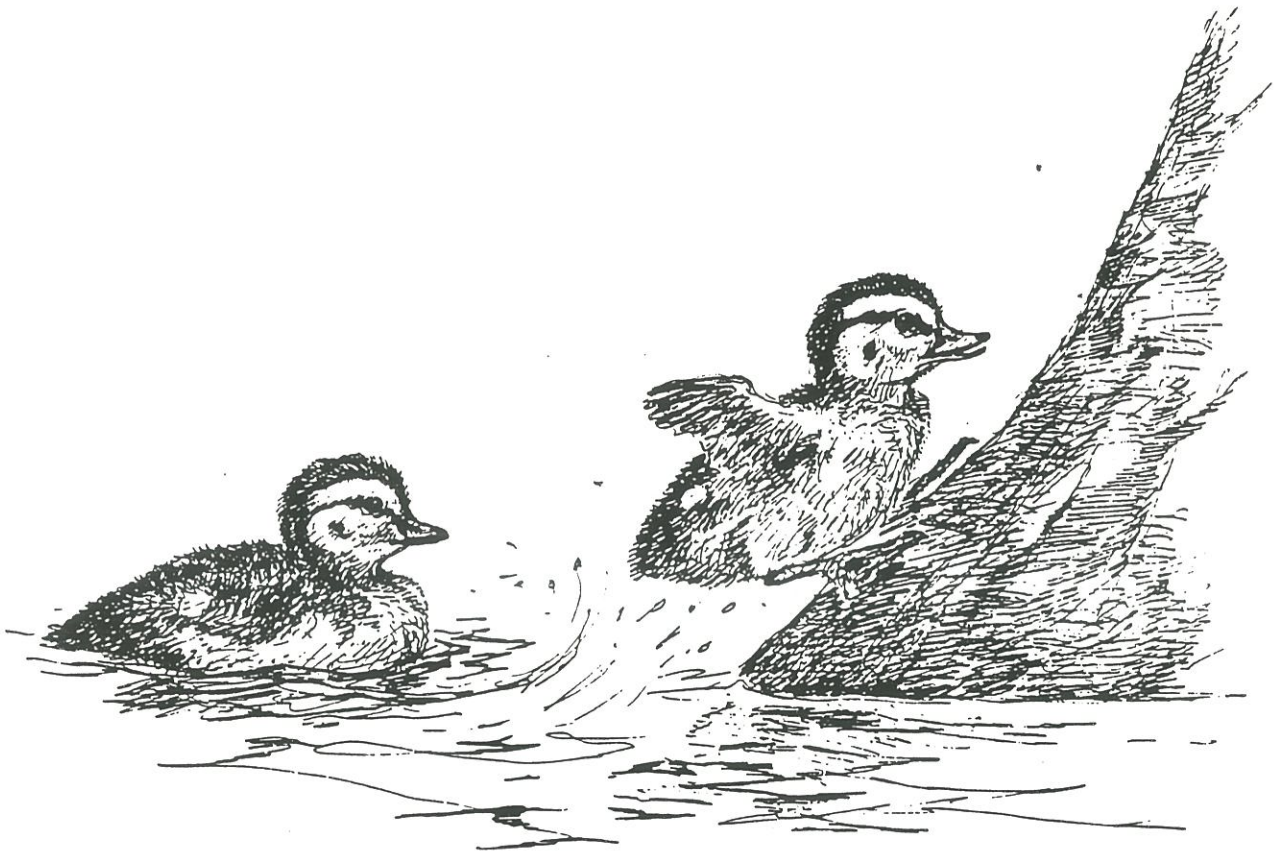
-og en mindre god !

DEN GODE ANDEDAM

Undersøgelsen har vist, at en dam, der er god set udfra et vildt- og jagtmæssigt synspunkt, generelt også virker som en forbedring af naturen. Der kan derfor gives følgende beskrivelse af den gode andedam:

- dammen er anlagt, så den ikke i væsentlig grad påvirker beskyttelsesværdige naturområder,
- den får hovedparten af sit vand fra grundvandsforekomster nær jordoverfladen, så den også kan holde vand i sommerperioden,
- vandfladen er over 1000 m² og gerne $\frac{1}{2}$ -1 ha. Gennemsnitsdybden skal ligge omkring 30-50 cm med størst dybde på 1-2 meter. Det er normalt tilstrækkeligt til at dammen altid vil være vandfyldt og sjældent fryser helt til. De lavvandede steder skal have en dybde på 5-30 cm,
- bredderne er flade (med svag hældning) og går jævnt over i det omgivende terræn,
- bredzonen er uregelmæssig og varieret, så dammen ikke er cirkelformet eller firkantet,
- eventuelle øer er mindst 5 m fra nærmeste faste bred,
- øerne er lave og hæver sig ikke for højt over vandspejlet,
- opgravet materiale er kørt væk eller jævnet ud,
- omgivelserne er præget af naturlig plantevækst,
- dammen ligger relativt åbent, så den kan ses fra luften, og ænderne har mulighed for frit at flyve til og fra,
- evt. tilplantning er foretaget med træer og buske, som naturligt forekommer i de nærmeste omgivelser,
- dammen er vedligeholdt, så omgivelserne ikke gror for meget til,
- mudder- og dyndaflejringer oprensnes efter behov for at sikre en god vandkvalitet og -dybde,
- der sker ikke fodring i eller omkring dammen, hvis den benyttes til jagt. Det er dårlig jagtskik at drive jagt ved foderpladsen.

Denne beskrivelse er helt i overensstemmelse med de råd vildtforvaltningskonsulenterne giver ved deres rådgivning.

SAMMENFATNING

I 1984 og 1985 har fredningsafdelingen lavet en undersøgelse af andedamme.

Formålet med undersøgelsen har været at finde ud af hvor mange andedamme, der er anlagt i de senere år, hvor de er anlagt, og hvordan de fungerer i naturfredningsmæssig og jagtmæssig sammenhæng. Med denne viden vil amtskommunen bedre kunne vejlede borgere, der ønsker at anlægge andedamme, og man vil have et godt beslutningsgrundlag, når sager om andedamme skal behandles efter naturfredningsloven.

Baggrunden for at beskæftige sig med andedammene er, at det er den eneste type vådområde, der er gået frem i antal og areal i de senere år. En del af disse damme har imidlertid været anlagt i beskyttelsesværdige naturområder, som i visse tilfælde er blevet forringet, og mange har haft en udformning, som har gjort dem uegnede som levested for andefugle. Andre damme har fungeret både som naturområder og som gode vildt- og jagtlokaliteter. Undersøgelsen belyser denne snævre balance mellem fordele og ulemper ved anlæggelse af andedamme.

De vigtigste resultater kan sammenfattes i følgende

- der er meget fin overensstemmelse mellem den naturfredningsmæssige og den vildt- og jagtmæssige vurdering af dammene,
- knap 1/3 af dammene har forbedret lokaliteten i naturfredningsmæssig sammenhæng, og ca. 1/4 har skadet lokaliteterne. For de resterende damme har fordele og ulemper opvejet hinanden.
- ca. en trediedel af dammene er vurderet som velegnede ynglelokaliteter for gråænder, og yderligere 1/6 har rent jagtmæssigt forbedret lokaliteten. Lidt under 1/2 har ingen vildt- eller jagtmæssig betydning,
- flere af de dårligt fungerende damme kunne uden ekstra udgifter have været placeret eller udformet således, at de havde gavnet lokaliteten,
- 85% af dammene er beskyttet af naturfredningslovens generelle bestemmelse på grund af deres størrelse eller beliggenhed. Disse damme må derfor ikke ændres, f.eks. ved opgravning, opfyldning eller lignende uden amtsrådets tilladelse,

- stort set alle naturfredningsmæssigt velfungerende damme er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne,
- mindst 1/10 og skønsmæssigt 1/4 af dammene er anlagt uden nødvendig tilladelse efter naturfredningsloven, og er dermed anlagt ulovligt,
- ca. halvdelen af andedammene er placeret på arealer, som var dyrkede i 1960'erne. Halvdelen af disse marker var vandlidende, d.v.s. de havde usikre dyrkningsbetingelser.
- ca. 1/5 af dammene ligger på rimeligt dyrkningssikre, tidligere landbrugsarealer,
- 2/3 af dammene ligger i nuværende moseområder, godt 1/4 omgivet af dyrkede arealer og mindre end 1/10 på landbrugsmæssigt udnyttede kultur- eller strandengsarealer,
- der er foretaget en eller anden form for beplantning ved næsten halvdelen af lokaliteterne. Beplantningen rundt om mange ældre damme er groet tæt sammen og er blevet høj på grund af manglende vedligeholdelse,
- over halvdelen af dammene har rimeligt god vandkvalitet. Det skyldes, at de får vand fra grundvandsforekomster nær jordoverfladen og ikke fra overfladevand, der kan være belastet af næringsstoffer eller okker.

